

A. E. Taylor

EL PLATONISME
I LA SEVA INFLUÈNCIA

EDICIONS ENOANDA

A. E. Taylor

EL PLATONISME
I LA SEVA INFLUÈNCIA

Traducció d'Harold Roig i Gorina

ÍNDIX

Prefaci	IX
I. La tradició platònica	1
II. Els principis de la ciència	19
III. La regla de vida	40
IV. Plató el teòleg	68
Bibliografia	94

PREFACI

L'objectiu de l'autor en les pàgines que segueixen ha estat no tant proporcionar informació com provocar-ne el desig. Si algun dels seus lectors hagués estat incitat gràcies a alguna cosa del que s'ha dit a procurar-ser un coneixement més avançat de Plató i la seva influència sobre el pensament i la literatura en els llibres que es mencionen en la *Bibliografia* que s'adjunta al final o en altres llocs, s'haurà aconseguit l'objectiu.

Pel que fa a moltes qüestions disputades i relacionades amb la interpretació de Plató, l'autor ha procurat de la millor manera no dir-ne res quan ha pogut evitar-ho, i quan no ha pogut, s'ha limitat a indicar les seves pròpies opinions sense assumir que són necessàriament vertaderes perquè siguin seves. Es pot trobar una àmplia divergència d'opinions fins i tot dintre de les poques obres esmentades a la *Bibliografia*.

I. LA TRADICIÓ PLATÒNICA

Amb pocs homes el món té un deute tan gran com amb Plató. Ell ens ha ensenyat que la «filosofia», l'amor i la decidida devoció envers la veritat és el gran regal de Déu i la guia correcta per a la vida de l'home, i que els pocs a qui la visió íntima de la veritat els ha estat garantida tindran una vocació falsa si no en donen fruit amb un servei incansable i humil als seus semblants. Tota civilització rica es nodreix d'aquestes idees i quan, després d'un temps de confusió i oblit, el nostre món Occidental ha recuperat el sentit de la noble manera de viure, l'ha buscat de nou en els escrits platònics. A Plató se l'ha anomenat, amb força raó el pare de totes les heretgies en la religió i la ciència; ha estat en la mateixa mesura la font més viva en totes les ortodòxies. Certament, la filosofia no sorgí i cresqué de l'ànima de Plató com Atena del cap de Zeus. Cap home no descobreix tota la veritat tan sols amb el seu geni i sense més ajuda. Els grans pensadors saben millor que nosaltres l'error frívol que conté una línia de pensament com la de «Déu digué, que aparegui Newton, i es feu la llum». Plató mai no es cansa de recordar-nos que és l'hereu espiritual de dos grans homes, Sòcrates i Pitàgoras. Però cap d'aquests dos grans homes no va escriure res, i és bàsicament a través de Plató que ells han influenciat totes les èpoques posteriors i són una força viva en el pensament d'avui

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

dia. Pitàgoras encara ens influencia a través del *Fedó*, el *Fileb* i el *Timeu*, i sense els diàlegs de Plató, Sòcrates seria per nosaltres poc menys que un *magni nominis umbra*. Així, també, quan parlem de la influència històrica de Plató, no hem d'oblidar l'immens deute amb el seu gran deixeble, Aristòtil. Però Aristòtil deu el millor de la seva inspiració a les influències rebudes pel contacte personal amb Plató, i és la tensió platònica del seu pensament el que ha atret més fortament en els darrers temps. Aquesta «dominació de la ment humana per l'autoritat d'Aristòtil» que la imaginació popular de manera estranya ha exagerat, és ella mateixa un dels episodis dels avatars del platonisme.

El pensament de Plató no s'ha d'aprendre a través dels seus companys i immediats successors, sinó a través d'ell mateix, bàsicament amb els seus escrits. Aquests, tal i com mostra el seu estil, estaven adreçats en general a un públic culte. Molts dels que estan més acabats, (*Protàgoras*, *Gòrgias*, *Convit*, *Fedó*, i probablement la major part de la *República*) foren escrits abans que Plató hagués trobat la seva autèntica vocació com a cap d'una societat organitzada permanentment per a la persecució de la «recerca». Fins i tot aquells que són posteriors a la fundació de l'Acadèmia (*Teetet*, *Parmènides*, *Sofista*, *Polític*, *Timeu*, *Fileb*, *Lleis*), sembla que vulguin donar al món en general algunes nocions dels estudis i mètodes de l'escola de Plató. Per a la pròpia ment de Plató les recerques organitzades de l'escola eren la seva «obra» principal. Aquest és el motiu pel qual fins i tot en els darrers diàlegs no es fa cap esment explícit de les coses que Aristòtil especifica com a més característiques del platonisme, i perquè Aristòtil pot donar per sabut que la seva audiència a les lliçons sobre l'*Ètica*, els interessos de la qual serien els del polític pràctic més que no pas els del filòsof especula-

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

tiu, coneix el text del *Fileb* i les *Lleis* com un purità del segle XVII coneixia la Bíblia del rei Jaume.

Realment, Plató no tenia una alta opinió de la mera lectura com a incentiu per al pensament, i sobre aquesta base refusà compilar un *Tractat* sobre la seva filosofia.¹ Perquè la filosofia i la ciència no són un conjunt d'afirmacions que es puguin transcriure i falsificar; són l'autèntica vida d'una ment dedicada a la investigació de la veritat; tot el que un home pot fer per a un altre és proporcionar-li l'espurna que l'encengui, i això només es pot aconseguir amb el contacte d'una vida compartida diàriament i amb investigacions compartides. De la mateixa manera que una religió viva pressuposa una església, també una ciència viva pressuposa una cooperació organitzada en la «recerca». Aquest és el motiu pel qual no ens podem formar una concepció adequada del platonisme simplement amb la lectura dels diàlegs i sense un coneixement real dels avenços de l'Acadèmia de Plató en matemàtiques i ciència física i moral. L'escola, recordem, tingué una existència ininterrompuda des de la seva fundació (387 aC) fins a la supressió de la seva organització i la malversació dels seus fons per part de Justinià (529 dC); una vida més llarga de la que hagi gaudit mai cap universitat moderna. Això explica el motiu pel qual les obres literàries de Plató, a diferència de les de Demòcrit o Aristòtil, no es van perdre i per què el text dels nostres millors manuscrits de Plató és excepcionalment bo. Però si Aristòtil i els seus contemporanis pogueren basar les seves afirmacions més importants sobre les doctrines de Plató directament en els reculls que conservaven del seu ensenyament oral, les generacions següents van ser necessàriament dependents dels diàlegs, suplementats amb les tradicions exegetiques de la primera Acadèmia i amb referències

¹ PLATÓ, *Ep.*, VII 341b-d.

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

expresses a les «doctrines no escrites» tal i com es poden trobar en Aristòtil i els seus contemporanis. Pel que fa a això, Ciceró estigué en la mateixa posició en la qual ens trobem nosaltres.

Ja des de bon començament hi hagué divergències en l'exegesi dins de l'Acadèmia sobre punts difícils. Xenòcrates, el segon successor de Plató, un contemporani d'Aristòtil, discutí el significat de l'explicació del «naixement de l'ànima» en el *Timeu*, i Crantor, l'acadèmic més eminent de la tercera generació, escriví una elaborada *Memòria* sobre el tema. La interpretació de Crantor divergia de la de Xenòcrates, i Aristòtil difereix encara més àmpliament d'ambdós. Des del temps d'Arcesilau, el cinquè cap de l'escola (241 aC), fins al de Carnèades (129 aC), l'Acadèmia estigué ocupada bàsicament en la crítica destructiva del sensisme dogmàtic dels estoics. D'aquesta manera, tenim una tradició, tan antiga com el segle 1 aC, que diu que Arcesilau i els seus seguidors (l'anomenada «nova» Acadèmia) eren simples escèptics, «acadèmics» en el sentit que Hume donà al terme. No es pot dir que això sigui cert. Quan sorgí l'autèntic escepticisme en els primers segles de la nostra era, els seus membres s'esforçaren a refusar el suposat escepticisme de l'Acadèmia. També és cert que al llarg del segle 1 i II dC hi hagué un fort corrent de platonisme popular que conservà les doctrines positives del pensament de Plató amb modificacions de caire aristotèlic. Això ho sabem per l'anomenat *Timaeus Locrus*, el fragment recentment descobert d'un comentari fragmentari sobre el *Teetet*; pels llargs passatges conservats per Eusebi del platònic del segle II Àtic; per la *Introducció al platonisme* d'Alcínous i pels assaigs sobre Plutarc i els discursos de Màxim de Tir, obres totes d'aquest període. És difícil entendre la persistència d'aquesta tradició i la familiaritat d'un home com Plutarc amb l'exegesi platònica

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

de Xenòcrates i Cràntor si creiem que l'Acadèmia havia esdevingut la seu de l'escepticisme l'any 250 aC. El que realment succeí pot ser el que divulga Ciceró en els *Acadèmics*. A l'inici del segle I aC hi hagué un intent deliberat de llegir l'escepticisme encarnat en Plató, de la mateixa manera que estoics eminents d'aquell període, Paneci i Posidoni, intentaren llegir Plató en clau estoica. Antíoc d'Ascaló digué que Plató i Sòcrates havien ensenyat la mateixa doctrina que Zenó, el fundador de l'estoïcisme, tot i que en un llenguatge diferent, i que per tant la polèmica d'Arcesilau constituí un allunyament de l'autèntic esperit de l'Acadèmia. El cap de l'Acadèmia en aquell temps, Filó, contestà negant que mai hi hagués hagut un canvi real en la doctrina de l'escola.¹ Ciceró ens explica que aquesta controvèrsia causà una gran sensació.

Donat que Plató sempre negà la possibilitat de fundar la ciència sobre la sola percepció sensorial, Filó tenia tota la raó i Antíoc s'equivoca en aquest punt; segurament Filó també encertava quan negava que mai hi hagués hagut un canvi material en l'ensenyament de l'Acadèmia. Les afirmacions d'Antíoc només són un signe del mateix esperit eclèctic dels temps que també han mostrat la platonització de l'estoïcisme per part de Paneci i Posidoni. És probable que Arcesilau i els seus successors no es dediquessin, com el primers acadèmics, a la matemàtica i la ciència física, però això és una mera conseqüència de la ruptura entre la «filosofia» i la «ciència positiva» que tingué lloc al segle III aC. Per a bé o per a mal, el sorgiment dels grans instituts alexandrins per al cultiu de la ciència en independència de cap escola filosòfica divorcià la

¹ CICERÓ, *Acad. Pr.*, 13: Antiochi magister Philo, magnus vir... negat... duas esse Academias, erroremque eorum qui ita putarunt coarguit.

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

filosofia de la matemàtica i la cosmologia i reduí la metafísica a una simple «epistemologia» inevitable.

La història de l'Acadèmia posteruor a l'època de Plató i Antíoc és obscura, però tenim material abundant en què basar el coneixement del platonisme generalment difús dels dos primers segles de l'era cristiana. A les obres ja esmentades podem afegir-hi els voluminosos escrits de Filó d'Alexandria, en els quals s'al·legoritzen les escriptures de l'Antic Testament amb l'ajuda d'un platonisme altament estoïcitzat. La característica més notable d'aquest platonisme popularitzat és la combinació de la doctrina de Plató sobre Déu i les «formes intel·ligibles» amb la concepció aristotèlica d'una matèria eterna «sense forma» com a substrat sobre el qual Déu imprimeix, o del qual ell infereix les diverses «formes» de les coses. El vessant ètic de la doctrina és la teoria totalment aliena a Plató de la «matèria» com a causa del mal. Plutarc i Àtic afirmaven haver trobat aquesta matèria «sense forma» en el *Timeu*, amb menyspreu per l'exegesi més antiga de l'Acadèmia sobre el diàleg.

L'últim renaixement de la filosofia de Plató, reelaborada posteriorment com a base intel·lectual per a l'hel·lenisme en la lluita contra la naixent església cristiana tingué lloc independentment de l'Acadèmia oficial, i no a Atenes sinó a Roma. Va ser obra de Plotí, l'últim home de primer nivell entre els filòsofs grecs. No sabem res del seu origen, i de la seva joventut només que cursà els seus estudis a Alexandria. Obrí la seva escola a Roma, on segons el seu biògraf, Porfiri, s'hi establí el primer any de l'emperador Filip (245 dC), i és important observar que ni Alexandria ni Atenes jugaren un paper important en la història de l'escola. La seva filosofia, realment, només vinculà l'Acadèmia al segle v, i aquesta manca de relació amb la fundació original de Plató potser explica per què Plotí i els seus se-

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

guidors s'anomenaven ells mateixos «platonistes», però mai «acadèmics». Plotí i els seus successors creien que estaven, en totes les qüestions de principis, revivint l'autèntic pensament de Plató, i se'ls pot concedir aquesta pretensió si afegim que el Plató de Plotí és un Plató vist a través d'un temperament o caràcter determinat. La interpretació neoplatònica de Plató està dominada per la passió per una visió plenament articulada del món com una unitat estructural. En els propis escrits de Plató hi ha un abisme imperfectament salvat entre la doctrina de les formes, la base de la teoria platònica de la ciència, i la doctrina de Déu i l'ànima que constitueix la base de la seva teoria de la natura i la vida humana. Plotí intenta bastir un pont sobre aquest abisme confiant bàsicament en el gran passatge de la *República* sobre l'inefable Bé que és alhora la font de totes les coses i que està «més enllà de l'Ésser».¹ Ell i els seus seguidors elaboraren la famosa concepció de l'escala d'«emanacions» o «progressions» successives que connectaven aquest Bé suprem amb tota la jerarquia de les seves cada cop més confuses i imperfectes «imatges». Arreu on en la filosofia posterior ens trobem amb l'«escala de l'ésser» o l'«escala de la perfecció» podem estar segurs que estem tractant amb la influència de Plató transmesa a través de Plotí.

Els efectes d'aquesta renaixença foren curiosament diferents en dos aspectes, respecte a qualsevol altra cosa que els seus autors poguessin haver intentat. Plotí portà a terme la tasca de la construcció filosòfica en un esperit totalment allunyat del fragor de la controvèrsia, però entre els seus seguidors la polèmica contra les aspiracions de la naixent església catòlica per reemplaçar la filosofia com a guia per a la vida esdevingué prominent.

¹ PLATÓ, *Rep.* vi. 509 b. 8-10: «Malgrat que el Bé no és Ésser, sinó que hi està més amunt i el supera en dignitat i poder».

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

Porfiri fou el fundador del «gran criticisme» bíblic, i la imparable destrucció de la seva obra *Contra els cristians* demostra com de perillós es considerava el seu atac. Al segle iv els «platonistes» formaren el nucli de la darrera oposició al triomf de l'església; l'emperador Julià seleccionà entre ells els seus col·laboradors per a la seva temerària reacció. Procle, el gran sistematitzador de l'escola, vivia (410-485) en una època on la cristiandat estava fermament establerta com a fe oficial i s'hagué d'acontentar amb la pràctica d'un «catolicisme» pagà imaginatiu i amb una ocasional animació de les seves lliçons amb alguns pocs sarcasmes inofensius. Com a «moda passatgera» privada, el refús del cristianisme fins i tot sobrevisqué al tancament de l'escola per part de Justinià. Però el treball positiu dels neoplatònics va ser completat per Procle. Els seus successors bàsicament hagueren de preservar en comentaris erudits la tradició científica d'un passat que les invasions bàrbares ja havien amenaçat amb sepultar. La continuació activa de la tradició ja havia passat a les mans dels clergues cristians. La importància real de Procle en la història és que ell, més que cap altre, va proporcionar als teòlegs un esquema intel·lectual per a la seva visió del món i de la mística cristiana amb una defensa raonada de la «via de la negació».

D'aquesta manera, els últims platònics inconscientment també van preparar el camí per a la futura «dominació d'Aristòtil», una dominació que no hi havia hagut i de la qual no hi hagué cap rastre en els segles posteriors. L'autèntica tradició hel·lènica no havia estat mai dominada per Aristòtil. La seva doctrina com a una filosofia autosubsistent difícilment es pot dir que hagi sobreviscut al seu successor Teofrast (288 aC). Fins al 150 aC, com a màxim hi ha una viva alternativa al platonisme entre els pensadors seriosos, i és l'estoïcisme. Com

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

és ben sabut, Ciceró mai no considera una tercera tria com a possible, malgrat que en certs estats d'ànim pensa si, al cap i ala fi, l'estoïcisme no pot ser l'única filosofia autèntica. Considera Aristòtil, per a tots els propòsits seriosos, només un altre Plató. El renaixement dels estudis aristotèlics als quals devem els comentaris d'Alexandre d'Afrodísias (finals del segle II dC) no comporten cap diferència en la situació general; de Teofrast a Plotí, els filòsofs que realment «compten» són sempre platònics o estoics, tot i que, naturalment, es troben rastres d'aristotelisme en ambdós successors. Els noms prominents en matemàtica i ciència són usualment homes que no pertanyen a cap escola filosòfica. En concret, és un error atribuir el llarg regnat de l'astronomia «ptolemaica» a cap partidisme filosòfic. Els seus autors, Hiparc i Ptolemeu, eren matemàtics, no filòsofs, i la seva teoria, que està d'acord amb la d'Aristòtil només en què és geocèntrica, va ser adoptada precisament perquè la maquinària aristotèlica de les «esferes» concèntriques es trobava irreconciliable amb els resultats d'una observació curosa. Al llarg dels períodes alexandrí i romà, en la mesura que l'astronomia, la biologia i la medicina foren influïdes per alguna filosofia clàssica, la influència dominant és i continuarà essent al llarg de la major part de l'edat mitjana, la del *Timeu*.

El primer pas per a la canonització del pensament d'Aristòtil com una autoritat en la ciència va fer-lo l'escola de Plotí. Els seus llibres eren llegits al mateix temps que els de Plató, i els seus tractats de lògica es consideraven un estudi preliminar necessari a l'estudi de la metafísica i teologia de Plató. D'aquesta manera, la *Introducció* de Porfiri a la lògica aristotèlica esdevingué la font de les grans controvèrsies medievals sobre els «universals». Quan, amb el triomf de la cristiandat, l'escola va

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

derivar més i més cap a una erudició inofensiva, va ser natural que aquesta erudició s'hagués ocupat de mostrar-se en l'exegesi de les monografies d'Aristòtil sobre diverses ciències. D'aquí ve que les últimes produccions valuoses de l'escola s'han de trobar en el petit i culte comentari de Simplicí als escrits de física, cosmologia i psicologia d'Aristòtil. Pocs homes com Simplicí ho intentaren, i els esforços que prodigaren en aquesta obra probablement feren més que cap altra causa per fer d'Aristòtil, llegit amb els seus comentaris, el mestre de l'enciclopèdia de saber als ulls del jueus, àrabs i cristians medievals.

Mentrestant, abans de l'època de Procle, l'església cristiana havia esdevingut l'autèntica hereva de la filosofia platònica. Fins i tot anteriorment a Plotí ja havia apel·lat a Plató com a aliat en la seva controvèrsia amb els «gentils». Climent d'Alexandria —per esmentar tan sols el nom més prominent—, a l'inici del segle III, en el seu *Protrèptic*, confon idolatria i mitologia immoral per l'autoritat conjunta dels profetes hebreus i de Plató, a qui considera com si tingués el mateix tipus de missió per als grecs que Jeremies o Ezequiel per a Israel. En les *Miscelànies* recorre constantment a Plató alhora que a l'escriptura per la base del que ell pretén que sigui una filosofia cristiana distinta. És notori l'abast que agafà Orígenes, en la generació següent, en llegir l'escatologia dels mites de Plató dins del cristianisme. Les seves teories finalment foren repudiades per l'església, però la tendència que en va resultar va ser continuada al segle IV pels clergues capadocis, notablement per St. Gregori de Nissa, de qui la influència platònica passà a Occident a través de St. Ambrós de Milà, encara dins del segle IV. Cinc-cents anys més tard, les idees de Gregori foren reproduïdes amb un efecte sorprenent per Joan Escot Eriúgena.

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

El platonisme trobà el seu camí per una ruta diferent fina a esdevenir el principal corrent de l'ortodòxia Occidental. Això es deu principalment a l'obra de dos grans homes, St. Agustí i Boeci. Agustí, la figura més gran de l'església Occidental i l'autor del que és més genuí en la seva teologia, havia estat profundament influenciat, abans de la seva conversió, per l'estudi de Plotí en versió llatina. En un famós passatge de les *Confessions*, diu que l'única veritat fonamental que no havia trobat en els «platonistes» és la doctrina de l'encarnació.¹ Boeci forní Occident amb el seu coneixement de la doctrina lògica d'Aristòtil i amb la seva fórmula estàndard d'ortodòxia amb els seus tractats sobre la doctrina de la Trinitat i la persona de Crist. I el que va ser encara més important, en l'empresonament que precedí la seva mort, escriví un petit volum que romangué al llarg de l'edat mitjana com el més popular de tots els llibres seriosos, la *Consolació de la filosofia*. Aquí la cosmologia i la teologia natural platònica s'exposen amb un encant i gràcia singular com a base per a la justificació dels misteriosos camins de Déu amb l'home. Atès que Boeci havia donat la formulació estàndard de les dues doctrines bàsiques de l'església i havia trobat la mort a mans de l'ari Teodoric (525 dC), se'l veu popularment com a sant i màrtir, i aquesta reputació eixamplà la influència del llibre exquisit que Dante reclamava des de la perspectiva d'una vida sense valor i que comptà amb el Rei Alfred i Chaucer entre els seus traductors anglesos.²

¹ AGUSTÍ, *Confesiones*, VII. 9. 14; sed quia Verbum caro factum est habitavit in nobis, non ibi legi.

² Per a la visió medieval de Boeci, vegeu DANTE, *Paradiso*, X. 128: «da martirio e da essilio venne a questa pace, i per les conseqüències de l'estudi de la *Consolatio* sobre el mateix DANTE, *Convivio*, II. 12. 2: «misimi a leggere quello non conosciuto da molti libro di Boezio, nel quale, cattivo e discacciato, consolato s'avea».

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

Una font secundària i potent de platonisme en el pensament i literatura medieval són els escrits de l'anomenat «Dionisi l'areopagita», que establiren les bases de l'angelologia medieval i de la teoria medieval del misticisme. Aquestes obres són, en realitat, només una versió superficialment cristianitzada de Procle, però foren acceptades en l'edat obscura com a autèntiques composicions d'un deïxeble immediat de St. Pau, i suposaren encarnar una revelació feta per l'apòstol quan estava «pres en el tercer cel». Foren accessibles a Occident al segle ix en la versió llatina d'Escot Eriúgena i continuaren exercint una enorme influència fins que llur autenticitat fou qüestionada pels humanistes del segle xv; però fins i tot després, continuà llur atracció.¹

Els canals a través dels quals el platonisme passà al pensament de l'església Occidental són bàsicament aquests tres: Agustí, Boeci i Dionisi, i el Plató que d'aquesta manera influencià la teologia és bàsicament el Plató vist a través de Plotí. El pensament científic a l'edat mitjana també fou influenciat per Plató d'una altra manera. Occident posseï durant molt de temps les obres filosòfiques de Ciceró, i el que era més important, el comentari del segle v de Macrobi sobre el *Somni d'Escipió* de Ciceró. I el que és més important, tenia la traducció llatina del segle iv de Calcidic dels primers dos terços del *Timeu* amb el seu comentari del text. D'aquesta manera, fins que no va començar la traducció al llatí de les obres metafísiques i científiques d'Aristòtil a partir de les versions orientals, Occident tenia una informació molt més adequada de Plató, especialment del *Timeu*, que no pas d'Aristòtil. El *Timeu* fou, en realitat, l'única

¹ St. Tomàs els tracta com una autoritat inqüestionable. Així DANTE (*Paradiso*, x. 116) diu que «Dionisi» «più a dentro vide l'angelica natura e'l ministero».

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

gran obra filosòfica grega accessible a Occident al principi de l'edat mitjana. D'acord amb això, trobem que des del segle III la posició dominant de Plató i Agustí roman sense canvi, malgrat que al segle XI la influència de la lògica aristotèlica es fa sentir poderosament en escriptors com Abelard i Hug de sant Víctor i, en concret, dona lloc a la controvèrsia mordaç sobre la naturalesa dels «universals». Però encara és Agustí qui regna en la teologia, i el *Timeu* el que dicta la concepció del món físic en les enciclopèdies d'escriptors com Honori d'Autum.

La descoberta d'Aristòtil com de més que un d'un lògic formal i la seva elevació al rang d'autoritat suprema en la ciència pertany al segle XIII, l'edat d'or de l'escolàstica. Les versions d'Aristòtil conegudes al segle XII, que cauen a mans d'àrabs neoplatònics, moros i jueus, ofereixen un text en el qual el mateix Aristòtil està molt platonitzat; al segle següent Occident es fa amb noves traduccions, fetes directament del grec, en les quals la metafísica del filòsof i el seu ensenyament moral es presenta lliure d'adhesions neoplatòniques.¹ Naturalment, primer l'església sospità d'un nou coneixement que venia de mans d'herètics i «brivalls», i més d'una vegada, de professors de la nova universitat de París, que Innocenci III i els seus successors volien convertir en el gran centre per a la formació d'un alt sacerdoci, i prohibí donar lliçons en públic sobre qualsevol obra d'Aristòtil que no fossin els ja familiars tractats de lògica. El canvi pel qual abans de la fi del segle Aristòtil passà a ser reconegut com la més alta autoritat en totes les branques del coneixement natural es degué directament al geni i a la labor de dos dominics, Albert Magne i St. Tomàs d'Aquino. La revolució no es feu sense una gran

¹ É. GILSON, *La Philosophie au moyen âge*, II. 118-126. Entre els «nous» traductors hi havia l'amic de St. Tomàs, Guillem de Moerbeke i Robert Grosseteste, que traduí l'*Ètica*.

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

introspecció ni fou exitosa arreu. El seu caràcter real s'ha malentès sovint. Per a nosaltres, l'obra d'Albert i Tomàs podria semblar equivalent a una esclavitud de l'intel·lecte humà; a ells, com insisteix correctament el professor Étienne Gilson, els ha d'haver semblat un gran alliberament. Albert i Tomàs, amb l'ajuda d'Aristòtil, realment havien descobert la natura com a objecte d'estudi i no com una mera col·lecció de símbols que encarnen veritats teològiques. La introducció per part de St. Tomàs d'una forta distinció entre la raó i la revelació, en efecte donà a la ment la *Magna Charta* que l'alliberava d'aquí endavant per a estudiar tot el que caigués fora de l'estret cercle del dogma revelat, en completa indiferència de les *arrière-pensées*. Per tant, el professor Gilson ha anomenat St. Tomàs el primer filòsof «modern» i ha remarcat que la revolució que feu ell i el seu mestre Albert és l'únic exemple en tota l'església d'un moviment «modernista» que ha reeixit.¹

El triomf de Tomàs no significa que s'acabés la tradició platònico-agustiniana. St. Bonaventura, amb qui l'agustinisme medieval aconsegueix el seu desenvolupament més alt, és contemporani i amic de Tomàs. A Anglaterra, on el tomisme mai no se sentí a casa, la tradició agustiniana, combinada amb l'esperit de devoció a la ciència matemàtica i experimental, va ser cultivada ardentment al llarg del segle pels franciscans d'Oxford Robert Grosseteste, Roger Bacon i llurs amics.² Probablement haurem de donar gràcies a l'actitud independent de la universitat d'Oxford per a la conservació de la

¹ É. GILSON, *La Philosophie au moyen âge*, II. 1-35. *Études de Philosophie Médiévale*, 77-124.

² É. GILSON, *La Philosophie au Moyen Âge*, II. 46: «Oxford, où vont affluer les sciences nouvelles empruntées aux Arabes, recueillera et fera fructifier l'héritage de Chartres; on y restera fidèle au platonisme augustinien, on y saura les langues et l'on y enseignera les mathématiques dont Paris se désintéressera».

LA TRADICIÓ PLATÒNICA

ciència física i matemàtica durant el temps crític, mentre l'èxit ressonant de St. Tomàs estava orientant les ments dels homes més capaços de la universitat de París cap a l'ús de la filosofia en la construcció d'una teologia natural i de la refutació de l'«infidel».

Al segle següent hi ha una reacció important d'Oxford sobre París i indirectament sobre Europa en general. Encara hi ha la ficció popular que el descrèdit de la cinètica d'Aristòtil —necessària per a la fundació d'una mecànica realment científica— va ser obra de Galileu tot sol, o només amb l'ajuda de Kepler a l'inici del segle XVII. Però, en realitat, els errors aristotèlics havien estat detectats molt de temps abans a través d'una sensata teoria al segle XIV per homes com Jean Buridan, Nicolau d'Autréncourt, Albert de Saxònia, la inspiració dels qual venia a través del famós oxonià, Guillem d'Ochham. La violenta oposició aixecada contra Galileu a les universitats italianes va ser l'últim alè d'una doctrina que ja havia estat tractada i trobada deficient al nord dels Alps.¹ A França, tampoc Descartes no estigué sol en la seva revolta contra les «escoles». El ressorgiment de l'agustinisme va ser una característica tant del cercle social al qual pertanyia com de l'ensenyament jesuïta que se li havia posat damunt la taula a La Flèche.² En el cas tant de Galileu com de Descartes l'emancipació de l'aristotelisme portà a una concepció del mètode

¹ É. GILSON *op. cit.*, II, 153: «Il faut reléguer dans le domaine des légendes l'histoire d'une renaissance de la pensée succédant à des siècles de sommeil, d'obscurité et d'erreurs. La philosophie moderne n'a pas eu de lutte à soutenir pour conquérir les droits de la raison contre le moyen âge; c'est au contraire le moyen âge qui les a conquis pour elle, et l'acte même par lequel le XVIIe siècle s'imaginait abolir l'œuvre des siècles précédents ne faisait que les continuer».

² É. GILSON, *Études de Philosophie Médiévale*, 146 i seg.

EL PLATONISME I LA SEVA INFLUÈNCIA

científic i a una apreciació de la importància de les matemàtiques que és característicament platònica.

Si aquest llibret es preocupés de la influència de Plató sobre la literatura en general, molt hauria de dir sobre l'efecte del ressorgiment del grec als segles xv i xvi per crear un entusiasme pels grans escriptors grecs. Hom hauria de parlar de la mig fantàstica «Acadèmia» de Lorenzo de Medici i dels erudits que la componien, i de nou, dels «esperits emancipats» mig científics, mig poètics del final del segle xvi, Bruno i Campanella, dels estudis platònics dels membres de les famílies angleses nobles que estigueren sota les influències italianes. Aquí n'hi haurà prou amb constatar que aquesta familiaritat àmpliament difosa amb Plató sobre el seu vessant més imaginatiu explica l'eco freqüent sobre ell que impregna la literatura elisabetiana i jacobea. Marlowe i Shakespeare van iniciar-se en un llenguatge que revela una estreta familiaritat amb tota la mitologia pitagòrico-platònica de l'ànima. La fàcil naturalitat amb la qual Shakespeare es mou en el seu cercle d'idees és una prova raonable que ell no va ser ni Bacon ni cap altre «home culte». El seu coneixement sembla ben lluny d'haver estat adquirit cremant-se les pestanyes. El mateix Bacon coneix el seu Plató i en ell, com en altres antiaristotèlics, la repugnància del dogma aristotèlic és acompanyada per una admiració pel pensament més flexible de Plató. Així, la influència agustiniana es mostra poderosament en el primer gran clergue de després de la reforma, Hooker. És fins i tot més marcada al segle següent en tot el grup de clergues de «Cambridge», Cudworth, More i llurs amics, que defensaren la religió espiritual a l'època molt poc espiritual de Carles II. Podem dir amb justícia que Plató i Agustí han estat les forces intel·lectuals de la teologia anglicana en el seu grau més alt, des de Hooker a Westcott, i les bases platòniques de l'ètica